

KAZALO VSEBINE

KAZALO PREGLEDNIC, SLIK, ZGLEDOV	ix
UVOD	13
1 O VREDNOTENJU IN EVALVACIJI	17
1.1 VREDNOTENJE S ŠIRŠEGA DRUŽBOSLOVNEGA VIDIKA	18
1.1.1 Terminološko razumevanje evalvacije in vrednotenja	18
1.1.2 Razlogi za vrednotenje, predmet vrednotenja, čas vrednotenja: zakaj, kaj in kdaj vrednotimo	21
1.1.3 Metodologija evalvacijskega raziskovanja: kako vrednotiti	22
1.1.4 Vrednotenje kot poklic: kdo naj vrednoti	24
Naloga za utrjevanje snovi	26
Dodatna študijska literatura	26
2 ZGODOVINA VREDNOTENJA	29
2.1 ZAMETKI VREDNOTENJA	30
2.2 VREDNOTENJE V ZAČETNIH OBDOBJIH MODERNE DRŽAVE	31
2.3 ZNANSTVENO UTEMELJENO VREDNOTENJE JAVNIH POLITIK	33
2.4 ZGODOVINSKA TIPOLOGIJA RAZVOJA VREDNOTENJA	33
2.5 VREDNOTENJE 21. STOLETJA KOT 5. GENERACIJA VREDNOTENJA?	37
2.6 ZGODOVINA VREDNOTENJA V SLOVENIJI	37
Naloga za utrjevanje snovi	40
Dodatna študijska literatura	41
3 VREDNOTENJE JAVNIH POLITIK	43
3.1 O POLITIKI	44
3.2 O VLOGI VREDNOTENJA V ANALIZI JAVNIH POLITIK	47
3.3 OPREDELITVE VSEBIN OZ. PREDMETOV PREUČEVANJA JAVNIH POLITIK	53
3.4 KONČNO: OPREDELITVE VREDNOTENJA JAVNIH POLITIK	54
3.5 ZAKAJ SPLOH VREDNOTITI JAVNE POLITIKE	56
3.6 VLOGA VREDNOT V JAVNIH POLITIKAH	59
Naloga za utrjevanje snovi	62
Dodatna študijska literatura	62

4	JAVNOPOLITIČNI IGRALCI IN VREDNOTENJE	65
4.1	VLOGA JAVNOPOLITIČNIH IGRALCEV PRI VREDNOTENJU	68
4.2	INTERES JAVNOPOLITIČNIH IGRALCEV ZA VREDNOTENJE	74
	Interes pobudnikov	75
	Interes programskih igralcev	77
	Interes uporabnikov	78
	Interes evalvatorjev	74
	Naloge za utrjevanje snovi	79
	Dodatna študijska literatura	75
5	TIPOLOGIJA VREDNOTENJA JAVNIH POLITIK	82
5.1	ČASOVNA ZVRST OZ. KDAJ VREDNOTITI	84
	5.1.1 Predhodno vrednotenje	85
	5.1.2 Vmesno vrednotenje	86
	5.1.3 Naknadno vrednotenje	87
	5.1.4 Proaktivno vrednotenje	87
5.2	IZVAJALSKA ZVRST OZ. KDO VREDNOTI	88
	5.2.1 Notranje vrednotenje	88
	5.2.2 Zunanje vrednotenje	89
	5.2.3 Neformalno vrednotenje	91
	5.2.4 Formalno vrednotenje	91
	5.2.5 Formativno vrednotenje	92
	5.2.6 Sumativno vrednotenje	93
5.3	VSEBINSKA ZVRST OZ. KAJ VREDNOTITI	94
	5.3.1 Programsko in procesno vrednotenje	95
	5.3.2 Učinkovno vrednotenje	98
	5.3.3 Celostno vrednotenje	100
	5.3.4 Realistično vrednotenje	101
	5.3.5 Ciljno vrednotenje	104
	5.3.6 Vrednotenje brez ciljev	105
	5.3.7 Vrednotenje dela	106
	5.3.8 Politično vrednotenje	108
5.4	METODOLOŠKA ZVRST OZ. KAKO VREDNOTITI	110
	5.4.1 Metodološki pristopi k vrednotenju	110
	5.4.2 Metavrednotenje ali vrednotenje vrednotenja in evalvatorjev	113
	Naloge za utrjevanje snovi	114
	Dodatna študijska literatura	114
6	METODOLOGIJA VREDNOTENJA JAVNIH POLITIK	117
6.1	OPREDELITEV EVALVACIJSKEGA RAZISKOVANJA JAVNIH POLITIK	118
	6.1.1 Evalvacijsko raziskovanje <i>proti</i> druge vrste raziskovanja	119
	6.1.2 VSEBINE OZ. PREDMETI VREDNOTENJA JAVNIH POLITIK	121
6.2	KORAKI EVALVACIJSKE RAZISKAVE	122

6.2.1	SMISELNOST IN IZVEDLJIVOST VREDNOTENJA TER EVALVACIJSKEGA RAZISKOVANJA	122
6.2.2	NAČRTOVANJE EVALVACIJSKE RAZISKAVE ALI IZDELAVA EVALVACIJSKEGA RAZISKOVALNEGA NAČRTA	125
6.2.3	Postavitev evalvacijskih vprašanj	127
6.2.4	Opredelitev evalvacijskih kriterijev in standardov	130
6.3	IZVEDBA EVALVACIJSKE RAZISKAVE	135
6.3.1	Evalvacijske raziskovalne metode in tehnike	136
6.3.1.1	Temeljna raziskovalna evalvacijska načela	148
6.3.2	Zbiranje, organiziranje ter analiza in interpretacija evalvacijskih podatkov	149
6.4	SINTEZA RAZISKOVALNIH UGOTOVITEV: SPOROČANJE RAZISKOVALNIH REZULTATOV	152
	Naloge za utrjevanje snovi	155
	Dodatna študijska literatura	155
7	PASTI, OVIRE IN STRANPOTI VREDNOTENJA JAVNIH POLITIK	157
	Naloge za utrjevanje snovi	161
	Dodatna študijska literatura	162
8	PRIHODNOST VREDNOTENJA JAVNIH POLITIK	163
8.1	MOČ VREDNOTENJA V PRAKSI	164
8.2	MOČ VREDNOTENJA V STROKI	166
8.3	NEMOČ VREDNOTENJA IN EVALVACIJSKA IMUNOST	168
	Naloge za utrjevanje snovi	169
	Dodatna študijska literatura	170
9	SEZNAM TEMELJNE UPORABLJENE LITERATURE IN VIROV	172
10	IMENSKO IN STVARNO KAZALO	181

KAZALO PREGLEDNIC, SLIK, ZGLEDOV

Slika 1:	Večpomenskost ideje vrednotenja	14
Slika 2:	Časovnica razvoja evalvacijskega raziskovanja po svetu in pri nas	40
Slika 3:	Faze javnopolitičnega procesa in njihovi analitični postopki	49
Slika 4:	Javnopolitični cikel oz. vrtavka	50
Slika 5:	Celostni pogled na vrednotenje javnih politik	51
Slika 6:	Večpomenskost ideje vrednotenja javnih politik	55
Slika 7:	Vsakodnevno poklicno delo evalvatorjev	72
Slika 8:	Skupine v vrednotenje javne politike vpletenih javnopolitičnih igralcev	74
Slika 9:	Zunanje in notranje vrednotenje	90
Slika 10:	Model programske teorije z zornega kota celostnega vrednotenja	101
Slika 11:	Cikel realističnega vrednotenja	103
Slika 12:	Model realističnega vrednotenja	103
Slika 13:	Model osredotočenosti na cilje	104
Slika 14:	Vrednotenje brez ciljev	105
Slika 15:	Model CAF	107
Slika 16:	Model odličnosti EFQM	108
Slika 17:	Povzetek evalvacijskega načrta	126
Slika 18:	Primer veččasovne študije pozitivnega posega	148
Preglednica 1:	Značilnosti formativnega in sumativnega vrednotenja	93
Preglednica 2:	Stopnje v razvoju programa in njihove evalvacijske naloge	96
Preglednica 3:	Namen raziskovanja	110
Preglednica 4:	Kvantitativni in kvalitativni pristop	112
Preglednica 5:	Evalvacijska vprašanja glede na čas vrednotenja	129
Preglednica 6:	Pripisovanje lastnosti evalvacijskim kriterijem	134
Preglednica 7:	Pripisovanje standardov evalvacijskim kriterijem (primer aktivne politike zaposlovanja)	134
Preglednica 8:	Povezave na danes najbolj priznane svetovne profesionalne evalvacijske organizacije (viri, pridobljeni prek svetovnega spleta, 20. avgust 2009)	167
Preglednica 9:	Najpomembnejše evalvacijske serijske publikacije	168
Zgled 1:	Dva primera vodilnih strokovnih načel evalvatorjev	72
Zgled 2:	Interes pobudnika javnih politik: primer Evropske unije oz. Evropske komisije	76
Zgled 3:	Polstrukturirano vprašanje na intervjuju	141
Zgled 4:	Možne oblike evalvacijskega anketnega vprašanja	142
Zgled 5:	Primer zgradbe evalvacijskega poročila	153

UVOD

Evalvacija oz. za potrebe predvsem družboslovnega raziskovanja poslovenjeno *vrednotenje* je rdeča nit tega učbenika, ki mu najprej namenjam nekaj še neučbeniških pojasnil in razmislekov.

Najprej o samem izrazu evalvacija oz. vrednotenje. Z njim imamo v življenju opraviti praktično na vsakem koraku. Zelo splošno gledano, obstajata dve skupini uporabnikov tega izraza. Prva, po velikosti vsekakor večja skupina ta izraz uporablja pri svojem vsakodnevnom delovanju, vendar v neterminološkem pomenu. Osebnost sem prepričana, da s tem ni prav nič narobe. Nasprotno prvi pa je druga skupina za izraz evalvacija oz. vrednotenje slišala (tudi) zaradi poklicnih motivov in zahtev ter ga uporablja tako pri svojem vsakodnevnom »neslužbenem« delovanju kot tudi pri delu. Neodvisno od tega, ali smo že kdaj slišali tudi za terminološki pomen izraza evalvacija oz. vrednotenje ali ne, njegovo sporočilnost v najširšem smislu pač povezujemo z ocenjevanjem, podajanjem vrednosti, sodb o nekom ali nečem.

Ko se zjutraj zbudimo in sklenemo, da sončno jutro kaže na lepo vreme, že podamo oceno – o vremenu. Ko nam natakar prinese kavo, za katero po prvem požirku ugotovimo, da je dobra, poleg tega pa je bila tudi odlično postrežena, podamo oceno dobljenega izdelka, storitve in tistega, ki je storitev opravil – torej natakarja, njegove »kuhe« ter postrežbe. Ko na delu komentiramo vedenje svojih sodelavcev ali strank, če imamo opraviti z njimi, spet podajamo oceno. Skratka, zdi se, da je zgolj vprašanje časa, kdaj se nam pri našem vsakodnevnom delovanju pripeti, da smo v situaciji, ko hote ali nehote podajamo ocene bodisi stvari in storitev bodisi oseb in njihovega dela. Vendar pa je do sedaj opisano podajanje ocen seveda še zelo daleč od kakršnegakoli znanstvenega pristopa, hkrati pa vseeno tudi za nadaljnje bolj strokovno dojetje vloge evalvacije oz. vrednotenja že nazorno nakazuje mnoge pomembne podrobnosti.

Naj to pojasnim na primeru situacije z jutranjo kavo. Ali ste pomislili, da kava sama po sebi ne more biti dobra ali slaba in da jo takšno lahko naredi splet zelo različnih dejavnikov, ki niso nujno vsak dan enaki in nimajo prav nobene povezave s kvaliteto kavni zrn, razmerjem med količino vode, kave in možnih dodatkov, ki jih natakar vnese bodisi v kuhalnik bodisi v kavni aparat? Pogosto okus kave povzroči vrsta izrazito spreminjajočih se dejavnikov, ki z njenim pravim okusom sploh nimajo prav velike povezave, imajo pa jih z razlogi, zaradi katerih smo kavo sploh naročili, in pričakovanji, kaj naj bi nam popita kava prinesla. Včasih je lahko zgolj naše jutranje razpoloženje vzrok za to, kakšnega okusa je kava – mogoče nas je razveselil že prej omenjeni sončni dan ali pa nekdo, ki smo ga srečali na poti do kavarne, kjer smo spili kavo, mogoče prijazen pozdrav, ki nam ga je namenil natakar, mogoče misel na vrsto izzivov, ki nas čakajo v prihajajočih dneh. Skratka, da skrajšam ta oris najbolj vsakodnevnega, običajnega, če želite, tudi banalnega primera ... Uporabila sem ga namenoma, zato da prikažem širino

vsebine evalvacije oz. vrednotenja, vendar s pojmovanjem vrednotenja oz. evalvacije, ki bo predstavljeno v učbeniku, resnici na ljubo primer s kavo nima nič opraviti. Tisto, kar bo osrednje vprašanje tega dela, bo namreč povezano s podajanjem ocen oblasti (posameznikov, skupin, institucij) in njenega (ne)delovanja pri reševanju, zmanjševanju, omejevanju, omilitvi ali preprečevanju problemov, ki se pojavljajo v družbi na različnih področjih vsakodnevnega delovanja (npr. na socialnem, ekonomskem, izobraževalnem, zdravstvenem, turističnem in športnem).

Slika 1: Večpomenskost ideje vrednotenja

Oba v sliki predstavljena primera kažeta, da moramo na evalvacijska sporočila gledati zelo odgovorno. Neodvisno od tega, ali ocenjujemo laično ali strokovno, je v prvem primeru za nas praviloma dobro, da se zavedamo posledic, ki jih prinaša ocenjevanje, v drugem, poklicnem primeru pa se posledic moramo celo brezpogojno zavedati. Te posledice so lahko v grobem v obeh primerih naslednje:

1. Podajanje ocen ima praviloma vedno neko ozadje, neko predhodno »zgodbo«, kar pomeni, da na naše ocene najpogosteje vplivajo nekatere druge, pretekle izkušnje, pričakovanja, lastnosti in/ali ljudje, ki so lahko bolj ali manj posredno povezani z ocenjevanim objektom ali subjektom.
2. Prepogosto se dogaja, da ima podajanje ocen tudi interesno pogojena ozadja in motive, zato je vedno treba posebno pozornost nameniti temu, da možne interese za ocenjevanje, pa tudi za »barvo« ocene poiščemo in jih razkrijemo. Žal prepogosto dobljene ocene pojasni prav to – njihovo interesno ozadje.
3. Podajanje ocen v vsakem primeru pozitivno ali negativno prizadene ocenjevanega človeka ali predmet oz. storitev in tako posledično lahko odločilno vpliva na njegovo nadaljnjo »usodo«.

4. Kljub številnim pomislekom, pastem in kritikam je dajanje ocen dodana vrednost našega vsakodnevnega početja, je rezultat našega dojemanja vrednot – pomembno pa je, da je izvedeno s tankočutnostjo, odgovorno in konstruktivno.

O vsem izpostavljenem in mnogih dejavnikih, povezanih z vsebinami vrednotenja oz. evalvacije, bo tekla beseda v prihajajočih delih tega učbenika. Vsi od njih se bodo z vrednotenjem ukvarjali s specifičnega strokovnega vidika – z vidika razumevanja in preučevanja vrednotenja javnih politik. Moje osebno zanimanje za vrednotenje javnih politik sega še v čas dodiplomskega študija politologije na smeri analiza politik in javna uprava na Fakulteti za družbene vede. Čeprav se od tedaj dalje bolj ali manj stalno ukvarjam s temi vsebinami, se mi je, kot je to sicer v družboslovju prej pravilo kot izjema, zgodilo, da namesto da bi s časom znanje postajalo bolj absolutno in popolno, je postajalo vedno širše, bolj razvejeno, s tem posledično mnogokrat tudi bolj razpeto med več zelo različnimi pogledi in interpretacijami. Namesto da bi se odprta vprašanja zapirala, se nekatere prvotne »resnice« prevajajo v velike dileme. Vem, da jih je veliko, ki zanikajo vrednost takega dojemanja in tudi vloge znanosti, vendar pa sama prav v tem vidimo njeno največje poslanstvo, saj nam takšen odnos do fenomenov, ki se dogajajo v t. i. živi in z vrednotami napolnjeni družbi, nakazuje nove probleme ter nas izziva k iskanju najboljših možnosti za njihovo reševanje. Pri tem gre na neki način tudi za naše temeljno poslanstvo v tuzemstvu – da z znanjem in energijo, ki jo premoremo, za danes in za prihodnost (po)skrbimo za najvišjo možno dobrobit vsakega posameznika in različnih družbenih skupin, ki so vsak za sebe ter vsi skupaj prej ali slej ujeti v delovanje struktur oblasti. Visoka stopnja odgovornosti, ki jo oblasti prinaša takšno delovanje, seveda terja ustrezen nabor znanja, vedenja, zavesti in izkušenj, ki se po mojem mnenju lahko sprosti šele v zrelih letih. A ker različne »zainteresirane« skupine na potrebo po kopičenju znanja gledajo različno, je tudi ta učbenik nastal mnogo prej, kot bi ga sama idealno načrtovala. Pravzaprav je učbenik, ki je pred vami, tudi sam deloma posledica vrednotenja. V ocenah, ki so jih podale dosedanje generacije študentov pri predmetu Vrednotenje javnih politik, se je namreč pokazalo, da je potreba po učnem gradivu o vrednotenju javnih politik v slovenskem jeziku tako velika, da je ni več mogoče ne upoštevati. Po ocenah študentov naj bi učbenik tudi odločilno pripomogel k obsegu znanja, ki so ga zmožni usvojiti v času, obsegu in ob energiji, ki jih še lahko namenijo temu predmetu.

Po zgledu učnega načrta pri predmetu je učbenik razčlenjen v deset večjih, med seboj nadgrajujočih se poglavij. Uvodoma je zelo široko predstavljeno strokovno podprto razumevanje vrednotenja oz. evalvacije, v katerega nato vedno bolj specifično umeščam vlogo vrednotenja na področju družboslovja. To v drugem poglavju nato utemeljujem na zgodovinskem prikazu razvoja vrednotenja in evalvacijskega raziskovanja v družboslovju. V tretjem poglavju se osredotočim na glavni predmet tega učbenika – na vrednotenje javnih politik kot posebnega znanstvenoraziskovalno pomembnega predmeta politološkega oz. še konkretnije javnopolitičnega in javnomenedžerskega preučevanja.

V četrtem poglavju je prikazana vloga v procese vrednotenja vpletenih institucij in posameznikov (javnopolitičnih igralcev). Peto poglavje je namenjeno predstavitvi različnih načinov in pristopov – zvrsti ter modelov – vrednotenja javnih politik. V po obsegu največjem šestem poglavju so razgrnjene posebnosti metodologije evalvacijskega raziskovanja. V njem so po logičnem sosedju vsakega raziskovalnega procesa opisani zaporedni koraki raziskovanja, od pridobivanja evalvacijskih podatkov, ki vključuje tudi ustrezen nabor evalvacijskih metod in tehnik, do analiziranja, sinteze in načinov podajanja oz. razširjanja evalvacijskih ugotovitev. V sedmem poglavju se, upoštevajoč že usvojeno znanje o vrednotenju javnih politik, kritično ozrem na omejitve in ovire pri njegovi vsakodnevni (upo)rabi. Da bi strnili in ovrednotili vsa dotedanja spoznanja, je osmo poglavje posvečeno prihodnjemu pogledu na vlogo vrednotenja v javnih politikah. Končno je v devetem poglavju navedena še vsa temeljna literatura o vrednotenju na področju javnih politik, ki je bila v pomembni meri uporabljena tudi v učbeniku. Zadnje, deseto poglavje vsebuje pregled ključnih pojmov in avtorjev, povezanih z vrednotenjem javnih politik, ter mest, na katerih se pojavljajo v učbeniku.

Učbenik poskuša po zgradbi slediti temeljnim pedagoškim standardom preglednega učnega pripomočka, zato so v vsakem poglavju uvodoma po alinejah navedena najpomembnejša znanja, ki jih to poglavje podaja, in ključne besede . Temeljna (spo)znanja so v besedilu posebej označena . Kjer vsebine to dopuščajo, je napisano tudi dodatno grafično in slikovno pojasnjeno. Ob koncu vsakega poglavja sledi nabor vprašanj za preverjanje usvojenega znanja, ki se raztezajo od začetnih osnovnih vprašanj, ki terjajo odgovore iz opredelitev, podanih v učbeniku, do končnih zelo širokih, odprtih problemskih vprašanj, ki imajo le redko lahko zgolj en pravilni odgovor . Vsakemu poglavju je na koncu priložen tudi nabor dodatne literature in spletnih povezav, ki nadgrajujejo v učbeniku prikazana znanja .

Čeprav je učbenik v prvi vrsti namenjen študentom, ki na Fakulteti za družbene vede poslušajo predmet Vrednotenje javnih politik, upam in si želim, da bodo v njem uporabno vrednost našli tudi moji stanovski kolegi z različnih disciplinarnih področij, saj ne smemo pozabiti, da je eno od temeljnih načel, pa tudi znanstvenih moči evalvacijskega raziskovanja prav v njegovi večdisciplinarnosti in večmetodskosti. Obenem knjigo namenjam tudi tistim med vami, ki vas iz poklicnih ali drugih razlogov vprašanja vrednotenja javnih politik in v tej povezavi tudi vzorcev (ne)delovanja predstavnikov oblasti še posebej zanimajo.

Srečno torej, učbenik – da bi uspešno in učinkovito dosegel svoj glavni namen pojasniti osnove vrednotenja javnih politik ter odpreti kompleksnost in večplastnost horizontov, ki jih s svojim (ne)delovanjem *v* družbi in *za* družbo ustvarja oblast!

Ljubljana, september 2009

Avtorica

1

O VREDNOTENJU IN EVALVACIJI

NAMEN POGLAVJA JE:

- umestiti razumevanje vrednotenja v širši družboslovni kontekst
- pojasniti razlike in podobnosti med vrednotenjem in evalvacijo
- nakazati osnovne elemente vrednotenja

KLJUČNE BESEDE:

evalvacija, vrednotenje, predmet vrednotenja, evalvator, vrednote

1.1 VREDNOTENJE S ŠIRŠEGA DRUŽBOSLOVNEGA VIDIKA

Vse od začetkov življenja na našem planetu je prvi in najpomembnejši cilj živih bitij preživetje. V zasledovanju tega cilja se vsak na svoj način in v mejah svojih zmožnosti bori za to, da ne le doseže zastavljeni cilj, temveč da poskuša najti tudi najboljše možne načine in poti, da ga doseže. Prav procese in načine iskanja, določanja in izbora najboljših možnih načinov svojega vsakodnevnega delovanja lahko v najširšem možnem pogledu povezujemo z vrednotenjem ali evalvacijo. Gledano zelo splošno, namreč pod izrazom vrednotenje razumemo lastnosti procesov razsojanja, ocenjevanja ali/in merjenja vrednosti, pomembnosti, kakovosti, uspešnosti, učinkovitosti, odličnosti, obsega, stopnje, cene in pogojev za doseganje tistega, kar smo si zastavili kot cilj svojega delovanja.

Prikazana najširša možna opredelitev vrednotenja odpira sklope vprašanj in izzivov, o katerih je treba razmisliti in jih tudi ustrezno razrešiti, če se želimo v nadaljevanju poglobiti v preučevanje evalvacije na področju (javnih) politik.

1.1.1 Terminološko razumevanje evalvacije in vrednotenja

Pogosto lahko predvsem v splošnejši literaturi zasledimo zelo široko uporabo termina evalvacija. V teh primerih se izraz evalvacija nanaša že na nagibe oz. procese, usmerjene v ocenjevanje nekoga ali nečesa. Pregled različne literature pokaže, da se kot sopomenke evalvaciji pojavljajo izrazi, kot so:

- ocenjevanje (*apprais, assess*),
- presojanje (*adjudge, examine*),
- razsojanje (*judge*),
- analiziranje (*analyse*),
- kritiziranje (*critique*),
- pregledovanje (*review*),
- preučevanje (*examine*),
- nadziranje (*inspect*),
- merjenje (*measure*),
- določanje vrednosti (*grade*).

Pomembno se je zavedeti, da v družboslovju evalvacijo razumemo na poseben način in prav zaradi tega se tudi jasno razmejuje od sicer vsaj na ravni jezikovne sporočilnosti

sorodnih terminov iz vsakodnevnega življenja. Stroka izraz evalvacija sicer izhodiščno uporablja za podajanje ocene o nekom ali nečem, pri čemer je pomembno razlikovati med splošno oceno in strokovno podprto oceno. Prva je lahko podana po subjektivnem občutku oz. »čez prst«, strokovna ocena pa je rezultat poglobljenih ter predvsem metodološko in specifično strokovno ter teoretsko utemeljenih postopkov podajanja vrednosti predmeta, ki ga preučujemo.

Nadalje se je treba zavedati, da evalvacija, kot se morda zdi iz uvodnih stavkov, ni zgolj fenomen družboslovnega raziskovanja, ampak se enakovredno pomembno in s svojemu predmetu preučevanja prilagojeno strokovno težo pojavlja v številnih znanstvenih disciplinah, od tistih v naravoslovno-matematičnih, biomedicinskih in tehnoloških vedah do humanističnih ved, kamor je vključeno tudi področje družboslovja.¹ V teh primerih so predmeti evalvacije zelo raznoliki: od področij, na katerih gre za neživo in živo naravo, ki ne vključuje človeka in njegovega delovanja, do področij, praviloma družboslovno-humanističnih ter nekaterih biomedicinskih, na katerih so glavni predmet preučevanja prav ljudje.

Kadar imamo opraviti z evalvacijo na področjih, ki so povezana s človekom in njegovim delovanjem, se je pri omenjenih procesih treba zavedati še ene velike posebnosti. V teh primerih namreč evalvacija ne temelji le na klasično podprtem raziskovanju metodološko objektivno zbranih podatkov, ampak nujno zasleduje in upošteva tudi temeljne vrednote družbenega delovanja ter z njimi povezane subjektivne poglede nanje, kar vse zagotavlja podajanje ocen, osnovanih na načelih spoštovanja temeljnih vrednot v družbi (podrobneje o vrednotah glej v poglavju 3.6).

Vrednote so osnovni in neobhodni element vsake družbeno podrte evalvacije in jih gre razumeti kot »kategorijo prednostnih dogodkov« (Lasswell 1953: 10), brez upoštevanja katerih ne moremo in tudi ne smemo razsojati o vplivu evalviranega predmeta na družbo in njeno delovanje.

In prav na izpostavljeni moči vrednot evalviranih predmetov družbe in z njo povezanih fenomenov je treba utemeljevati idejo evalvacije v družboslovju. Pomembno pri strokovno podprti evalvaciji družbenih fenomenov je namreč to, da ob hkratnem spoštovanju načel družboslovnega raziskovanja upoštevamo tudi splošne družbene vrednote, kar posledično tudi v jezikovnem pogledu pomeni, da je namesto izraza

1 Klasifikacija znanstvenih ved je povzeta po raziskovalni klasifikaciji Evropske Komisije (podrobneje o tem glej prek: <http://cordis.europa.eu/pub/cerif/docs/cerif1991.htm> ali <http://www.arrs.gov.si/sl/gradivo/sifranti/sif-cerif-cercs.asp>).

evalvacija² v primeru obravnave družbenih fenomenov mnogo ustrežneje uporabljati slovenski izraz vrednotenje. Tako odločitev v jezikovnem smislu potrjuje tudi pregled izrazov za evalvacijo v nekaterih svetovnih jezikih, ki kaže, da so ti sestavljeni iz korena besede vrednota: angleško *evaluation*, nemško die *Wertung*, francosko *évaluation*, špansko *evaluación*, italijansko *valutazione*, rusko *оценка* (ocenka). Po istem pravilu lahko torej tudi v slovenskem jeziku uporabimo izraz *vrednotenje*.

Iz pojasnjenih razlogov, tesno povezanih z vlogo vrednot, bom zato v primerih preučevanja družbenih fenomenov od sedaj dalje namesto prevzetega poimenovanja evalvacija dosledno uporabljala izraz vrednotenje. Vrednote, vrednotni sistem in podajanje vrednotno »obremenjenih« ocen so namreč temeljni pogoji za izvedbo vrednotenja in z njim povezanih vrst raziskovanja. Hkrati pa opozarjam, da tega izraza ne gre prenašati v nedružboslovne discipline, kjer ima izraz vrednotenje prav zaradi možne znanstveno neobjektivne »teže« izraza vrednota lahko tudi negativno in s subjektivnostjo povezano konotacijo. To pa bi lahko neupravičeno zniževalo pomembnost in namene evalvacijskega kapitala teh disciplin.

Eden od osrednjih namenov tega učbenika je skozi prikazane vsebine pojasniti in utrditi načine, kako se v družboslovju oz. konkretnije v politološki znanosti soočati s potencialno »nevarnostjo« subjektivnosti, ki jo sicer evalvacijski strokovnjaki vidijo tudi kot neprecenljivo kakovost.

! Vrednotenje je predmet raziskovanja številnih znanstvenih disciplin, od naravoslovnih do družboslovnih. Kadar izraz vrednotenje uporabljamo v terminologiji družboslovnih znanosti, z njim razumemo strokovno podprto podajanje vrednosti preučevanih družbenih vsebin, pri čemer neobhodno spoštujemo in upoštevamo temeljne vrednote v družbi.

Najpomembnejši sestavni elementi, ki jih mora zasledovati vsako vrednotenje in z njim povezane študije, in to vse od razumevanja vrednot samih, so podrobneje predstavljeni v poglavju 3, namen nadaljevanja tega poglavja pa je razgrniti še druge ključne vidike ter vprašanja vrednotenja družbenih fenomenov.

2 V delu – praviloma, a ne nujno starejšega – slovenskega strokovnega pisanja in neodvisno od znanstvene discipline se pojavlja tudi termin evaluacija. Glej npr. Šebek (1974–79), Stritih (1987), Ziherl in Česnik (1987), Kavav - Vidmar (1987), Bučar in dr. (1988), Rus in dr. (1993), Tomori (1996), Krizman in Belejc (1997), Štrukelj Špenko (1999), Bizjak - Rotovnik in Skitek (2000), Brezovšek in Haček (2001), Krisper in dr. (2003), Praznik in Malovrh (2004), Golja, Humar in Bešter (2005), Mihajlovič, Rus in Lešnik (2008). Glej tudi poglavje 2.6 o zgodovinskem razvoju vrednotenja v Sloveniji.

1.1.2 Razlogi za vrednotenje, predmet vrednotenja, čas vrednotenja: zakaj, kaj in kdaj vrednotimo

Za izvedbo vrednotenja se običajno odločimo iz več med seboj pogosto prepletajočih se, nemalokrat pa tudi zelo različnih razlogov. Najpogosteje je te razloge mogoče umestiti v eno od spodaj navedenih štirih skupin (Weiss 1999, Rossi, Freeman in Lipsey 1999, Davidson 2005: 13–14):

1. ko želimo opredeliti neko kakovost, vrednost ali učinek predmeta (torej nekoga ali nečesa, kar se je že izvedlo, kar že obstaja ali kar šele želimo vzpostaviti);
2. ko želimo prepoznati razloge za nastale probleme (torej nečesa, kar se izvaja v danem trenutku, oz. nečesa, kar slutimo, da že obstaja);
3. ko želimo poiskati alternative obstoječemu nezadovoljivemu stanju oz. najti načine za prihodnje izboljšanje vrednotenega (torej nečesa, kar naj bi se izvajalo v prihodnje);
4. ko želimo s poznavanjem kakovosti vrednotenega predmeta izboljšati prihodnje delovanje nekega sistema v širšem smislu, ne zgolj ozko tistega predmeta, ki ga vrednotimo (torej 1, 2 in 3 skupaj).

Vrednotenje se torej lahko ukvarja s podajanjem vrednosti in/ali vrednot marsikaterega fenomena v življenju. Davidson (2005: 1–2) izpostavlja številne možne vsebine vrednotenja, ki jih je mogoče po kriteriju »(ne)živosti« razvrstiti v dve skupini:

1. nežive vsebine vrednotenja, kot so projekti, programi, politike, strategije, izdelki in storitve, procesi, predlogi, pogodbe, prijave, prošnje ipd.;
2. žive vsebine vrednotenja – javnopolitični igralci (torej posamezniki, skupine in institucije oblasti ter civilne družbe, ki sodelujejo pri oblikovanju in izvajanju vsebin iz točke 1).

Ne glede na izpostavljeno (ne)živost pa se je pomembno zavedati, da ima vsaka od vsebin vrednotenja skupen imenovalac. Ta skupni imenovalac so subjekti – posamezniki ali skupine, ki oblikujejo in kasneje tudi skrbijo za izvedbo sprejetih vsebin »nežive« narave, hkrati pa s svojim delom tudi odločilno vplivajo na celosten izgled, strukturo in kulturo vsebin »žive« narave.

Pravzaprav bi moral biti namen oz. cilj vrednotenja najpomembnejši predpogoj za to, da se sploh odločimo za vrednotenje, oz. povedano še bolj neposredno: da sploh vemo, kaj in zakaj želimo nekaj (o)vrednotiti. Šele potem, ko imamo jasno in nedvoumno zastavljene cilje, lahko namreč tudi nesporno razberemo, katere vsebine vse moramo pri vrednotenju upoštevati, kaj vse te vsebine zajemajo in ali oz. do katere mere so z njimi doseženi prvotno zastavljeni cilji. Na tak način šele lahko izmerimo, kako zadovoljivo smo nekaj naredili, kakšno spremembo smo pri tem dosegli ipd. Idealno, čeprav žal hkrati tudi naivno gledano, bi lahko rekli, da je vsakokratni najvišji cilj vrednotenja

zasledovanje vrednot demokratičnega napredka in blaginje vseh ljudi ter pričakovanje, da so vsi drugi cilji podrejeni temu »nadcilju«. ³

Kot je bilo že nakazano, je vrednotenje tudi s časovnega vidika lahko zelo široko in zajema različna časovna obdobja. Tako lahko glede na *čas* vrednotenje izvajamo (podrobneje o tem glej tudi v poglavju 5.1):

1. *za nazaj*, torej vrednotimo nekaj, kar se je že zgodilo v preteklosti;
2. vrednotimo nekaj, kar se (še vedno) izvaja, kar *poteka pravkar*;
3. *za naprej*, torej vrednotimo nekaj, kar bi se potencialno lahko zgodilo v prihodnosti.

Kapital vrednotenja je praktično brezmejen in ga je mogoče uporabiti na številnih področjih človekovega delovanja, od izrazito tehničnih do široko družbenih. Prav tako raznolike so posledično tudi vsebine vrednotenja, ki zajemajo tako subjekte žive narave kot tudi objekte nežive narave, katerih oblikovalci so v primeru družbenih fenomenov vedno subjekti.

Izhodišče vsake evalvacijske študije je odločitev za vrednotenje nekega fenomena, vprašanje, kako bomo vrednotenje izvedli, pa je logično nadaljevanje take odločitve, vendar vedno v povezavi z vprašanjem, zakaj želimo nekoga ali nekaj vrednotiti. Odgovor na to – in s tem tudi temeljno vodilo vrednotenja – je na tej točki prepuščen evalvacijski metodologiji.

1.1.3 Metodologija evalvacijskega raziskovanja: kako vrednotiti

Vprašanje načina vrednotenja je tudi vprašanje izbora ustrezne metodologije, ki jo bomo uporabili za ovrednotenje preučevane vsebine. Večina avtorjev, ki se ukvarjajo z vrednotenjem, se na neki način strinja, da je prav izbor ustrezne evalvacijske metodologije najpomembnejši element vsakega vrednotenja (podrobneje o tem glej v poglavju 6). Še več, veliko avtorjev je prepričanih, da je edino pomembno vprašanje pri ukvarjanju z vrednotenjem (le) metodologija, na kateri to temelji. Posledično se zato več kot (pre) pogosto razumevanje vrednotenja celo enači z razumevanjem metodologije evalvacijskega raziskovanja (glej npr. Nachmias 1979, Fischer 1995, Rossi, Freeman in Lipsey 1999, Rode 2001, Rode, Rihter in Kobal 2006).

3 Kot takšne druge cilje bi npr. lahko označili vse tiste odločitve in ukrepe oblasti, ki pri stremenju za doseg zastavljenega cilja ne sledijo temeljnemu cilju po skrbi za napredek in dobrobit vseh (npr. odločitev za vojaške napade za zagotovitev monopola nad energetskimi viri, doseganje ekonomske rasti brez načrtovanja socialnih korekcij).

Naj že na tem mestu izpostavim, da v učbeniku oba pravkar navedena fenomena – vrednotenje in evalvacijsko raziskovanje – pojmem kot dve izjemno pomembni, a samostojni in med seboj raznoliki enoti, in sicer *vrednotenje* kot na vsebinskih razlogih utemeljeno odločitev, da podamo oceno nekoga ali nečesa, *evalvacijsko raziskovanje* pa kot na znanstvenoraziskovalnih metodoloških znanjih utemeljene načine in poti za izvedbo procesov, povezanih s podajanjem omenjenih ocen, oz. kot *ciljno usmerjeno raziskavo*, ki omogoča, da lahko preučevane vsebine sploh ovrednotimo na preverljiv in zanesljiv način.

Evalvacijska raziskava se osredotoča na iskanje načinov najbolj učinkovite izvedbe vrednotenja, vrednotenje pa na poznavanje razlogov, vsebin, motivov za odločitev, da se nekoga ali nekaj vrednoti.

Evalvacijska metodologija zajema zelo širok in kompleksen premislek o nizu dilem, ki se začnejo z ustrezno ter natančno opredelitvijo vsebin, ki jih želimo vrednotiti, poznavanjem ciljev in namenov teh vsebin, določanjem standardov ter kriterijev za njihovo merjenje, s tem povezanim postavljanjem primernih raziskovalnih vprašanj, nadalje seveda izborom najbolj optimalnih metod in tehnik, pravilnega pristopa k analizi dobljenih podatkov ter nenazadnje tudi k načinom sporočanja raziskovalnih ugotovitev o vrednotenem.

Hkrati pa je že na tem mestu treba opozoriti, da se evalvacijsko raziskovanje pomembno razlikuje od drugih oblik in zvrsti znanstvenega raziskovanja – zopet iz že navedenega razloga subjektivnosti, saj zaradi svojega temeljnega namena (podajanja vrednosti ter vrednotnih ocen preučevanih fenomenov) neobhodno trči tudi ob vpliv presoje raziskovalca in stremljenja k spoštovanju temeljnih vrednot družbe. Utemeljitelj velikega števila uporabniških teoretskih znanj s področja družbenih ved Harold Lasswell, ki je bil tudi velik zagovornik spoštovanja temeljnih vrednot človeštva in demokracije pri raziskovalnem delu, je ves čas opozarjal, da upoštevanje vrednot kot enega izmed pomembnih raziskovalnih ciljev s seboj vedno prinaša tudi konflikt med okoljem, v katerem raziskovalec dela, in njim samim. Na neki način je raziskovalec že z odločitvijo, da vrednoti, podvržen subjektivizaciji, vendar pa to nevtralizira prav utemeljen izbor raziskovalne metodologije, ki ji raziskovalec sledi, da bi dosegel največjo mogočo objektivnost (Lasswell 1953).

Evalvacijsko raziskovanje je sestavni del znanstvenoraziskovalne metodologije, a je hkrati drugačno in zelo specifično, nikoli popolnoma metodološko objektivno, a prav zaradi tega praviloma izjemno pestro in kompleksno.